

Piotr Wierzbicki

OBRAZ „PAŃSTWA MUSZYŃSKIEGO” W KOŃCU XVII WIEKU

NA PODSTAWIE REJESTRU POBOROWEGO Z LAT 1669 ORAZ 1680 I REJESTRU ZNISZCZEŃ WE WSI BEREST W ROKU 1683

Obraz zmagania polsko-tureckich zarówno w latach 60. i 70. XVII wieku, jak i w okresie 1683–1699 z reguły kojarzy się nam z chwałą polskiego oręża – zwycięstwami pod Chocimiem¹ i Wiedniem². Jednak należy pamiętać, że – obok niewątpliwie wspaniałych kart – była druga strona tych wydarzeń. Mianowicie lata wojen tureckich to także wysiłek ekonomiczny i zniszczenia, których często powodem byli żołnierze polscy, na przykład ci powracający z wyprawy wiedeńskiej³. Ponadto wojna to także koszty związane z podatkami, co doskonale ilustrują różne rejestry poborowe. Do najbardziej znanych z tego okresu wydanych należy *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680*⁴. Rejestry pozwalają na określenie sytuacji gospodarczej ówczesnego państwa i poszczególnych regionów, w tym najbardziej interesującego nas w tym wypadku obszaru Małopolski, czyli staropolskiego powiatu sądeckiego, w którego skład wchodziły dobra biskupów krakowskich, zwane „państwem muszyńskim”. Również one doświadczyły skutków wojen z Turcją w II połowie XVII wieku, które to skutki nałożyły się na poprzednie zniszczenia spowodowane najazdem szwedzkim w latach 1655–1657. Do podjęcia tego zagadnienia w niniejszym przyczynku skłoniły mnie wcześniejsze własne ustalenia zaprezentowane w „Roczniku Sądeckim”, w artykule mówiącym o sytuacji w powiecie sądeckim w okresie wojen z Turcją, a także wzrost popularności tej tematyki i idące za tym wydawnictwa nie tylko naukowe, ale źródłowe, np. publikacja diariuszy sejmowych z lat poprzedzających rozpoczęcie działań zbrojnych oraz z roku ich wszczęcia (1669–1672)⁵.

¹ Zob. najnowsza praca D. Orłowski, *Chocim 1673*, Warszawa 2007.

² Zob. np. praca J. Wimmera, *Odsiecz wiedeńska 1683*, Warszawa 1983; tenże, *Wyprawa Wiedeńska 1683*, Warszawa 1957 czy L. Podhorodecki, *Wiedeń 1683*, Warszawa 2001.

³ Obraz zniszczeń wywołanych przez żołnierzy powracających z wyprawy wiedeńskiej i późniejszych walk z Turkami w odniesieniu np. do powiatu sądeckiego zob. P. Wierzbicki, *Ziemia sądecka w okresie wojen polsko-tureckich (1683–1699)*, „Rocznik Sądecki” t. XXXIII, 2005, s. 16–40.

⁴ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680 wraz z aneksem miast według rejestru z roku 1655*, oprac. E. Trzyna, S. Żyga, pod red. S. Ingłota, Wrocław 1959.

⁵ *Diariusz Sejmu Koronacyjnego 1669 roku*, oprac. K. Przyboś i M. Ferenc, Kraków 2004; *Diariusz Sejmu Zwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2005; *Diariusz Sejmu Nadzwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2004 i *Diariusz Sejmu Zwyczajnego 1672 roku*, oprac. K. Przyboś, Kraków 2007.

W niniejszym tekście chciałem zarysować w niewielkim tylko fragmencie sytuację w „państwie muszyńskim” w przededniu i w czasie konfliktów z Turcją, korzystając z zaledwie dwóch przykładów źródłowych i jednego wydawnictwa. Przede wszystkim oprę się na rejestrze poborowym z 1669 roku, dotyczącym powiatu sądeckiego⁶, gdzie znajdujemy opis klucza muszyńskiego i jego powinności⁷, rejestrze szkód, jakie zostały spowodowane przez chorągiew husarską podskarbiego nadwornego Dominika Potockiego we wsi Berest w roku 1684, znajdującym się w księgach grodzkich sądeckich⁸, oraz rejestrze poborowym z roku 1680, w którym zawarte są informacje o kluczu muszyńskim i samej Muszynie⁹.

W 1669 roku, a więc kilka lat po zakończeniu „potopu” i dwa lata po zakończonych przez Sobieskiego walkach na Ukrainie z Tatarami i Kozakami¹⁰, klucz muszyński, czyli opisane w rejestrze wsie Wawrzka, Florynka, Leluchów, Andrzejówka, Zubrzyk, Szczawnik, Krynica, Powroźnik, Szetnica, Izby, Muszynka, Brunary Niższe, Brunary Wyżne, Jaskowa, Żegiestów, Złockie, Jastrzębik, Stawisza, Berest, Piorunka, Czarna, Czarna, Kamianna, Milik, Mochnaczka, Słotwiny i Wojkowa, prezentował się w następujący sposób: było tam wówczas 137 ½ *póldworzysk wałaskich*, które płaciły 207 florenów¹¹, 4 popów z obejściem i z cerkwi opłata wyniosła 24 floreny, poza tym 2 tzw. koła zakupne, 4 trackie i 2 doroczne, z nich podatek wyniósł 13 florenów i 6 groszy¹². W kluczu znajdowało się też 3 kowali, 30 soltysów na rolach i 2 tzw. towarzyszy hutnych (hutników) pracujących w dwóch hutach szkła, znajdujących się na terenie posiadłości biskupich. Łącznie płacili oni 76 florenów i 24 grosze. Poza tym było 10 komór z bydłem, 11 zagród z rolą oraz 300 owiec; z nich podatek wynosił 20 florenów i 18 groszy¹³. W sumie cały klucz miał uiścić podatek w wysokości 341 florenów i 18 groszy. Niewiele zmieniła się sytuacja klucza w 11 lat później; wówczas też rejestr zanotował taką samą liczbę w zasadzie we wszystkich składnikach wymienionych w poprzednim rejestrze. Nie pojawili się tylko popi. Natomiast wielkość podatku była wyższa, bo wyniosła 3620 florenów, odnotowano też ubytki na sumę 172 florenów i 24 groszy¹⁴, co wskazuje jednak na pewien kryzys i straty w obrębie tych dóbr. Samo miasto Muszyna w roku 1680 nie wykazało żadnych

⁶ APKr. Oddz. na Wawelu, Varia 59, opis tego źródła zob. S. Kutrzeba, *Katalog Krajowego Archiwum akt grodzkich i ziemskich w Krakowie*, „Teka Grona Konserwatorów Galicji Zach. III”, Kraków 1909, s. 213.

⁷ APKr. Oddz. na Wawelu, Varia 59, s. 35–36.

⁸ APKr. Oddz. na Wawelu, Castr. Sand. 137/II, s. 1181–1184, o zniszczeniach w tejże wsi pisałem w artykule *Ziemia sądecka...*, s. 23.

⁹ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego...*, s. 249 i 275.

¹⁰ Problematykę walk z tego okresu i zwycięstwa pod Podhajcami ówczesnego hetmana koronnego Jana Sobieskiego opisuje J. Pajewski, *Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich*, Poznań 1997, s. 116–126.

¹¹ Floren lub złoty to 30 groszy, zob. Wierzbowski, *Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych*, Lwów-Warszawa 1926, s. 221.

¹² APKr. Oddz. na Wawelu, Varia 59, s. 35.

¹³ Tamże, s. 35–36.

¹⁴ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego...*, s. 249.

ubytków; było tam 3 kowali, 2 szewców, krawiec, rzeźnik i garncarz; mowa jest także o 3 łanach i 7 komorach, co daje sumę podatku 732 floreny¹⁵.

Te dane nie pozwalają w pełni ocenić wysiłku poniesionego w czasie wojen z Turcją, a także zniszczeń, jakie dotknęły te dobra, jednak wskazują na pewne niekorzystne tendencje, które będą się pogłębiać. Potwierdzają to zresztą dalsze relacje opisujące przemarsze wojsk przez posiadłości biskupie. Jedna z nich dotyczy właśnie wspomianej wcześniej wsi Berest, gdzie chorągiew husarska doprowadziła do wielu zniszczeń, m.in. spalenia dwóch chałup należących do sołtysów, pobić, grabieży żywności i dóbr ruchomych, w tym także pieniędzy. Niewątpliwie tak poważne spustoszenia odbywały się kilkakrotnie i dotyczyły zapewne ludność biedniejszą, o czym jednak dokument w tym wypadku nie wspomina. Niezależnie od tego wskazuje on, że podatki, utrzymanie wojska i jego przemarsze w poważnym stopniu uszczupliły w drugiej połowie XVII wieku majątki mieszkańców „państwa muszyńskiego”, choć przecież jest to tylko wskazanie na jeden incydent oraz informacje z rejestrów podatkowych. Można więc rzec, że Muszyna i przynależne do niej posiadłości wniosły swój wkład w odsiecz wiedeńską oraz zwycięstwo nad Turcją, niekoniecznie w postaci wysiłku orężnego, ale przede wszystkim materialnego, który poważnie osłabił ten region pod względem gospodarczym, podobnie, jak i całą Rzeczpospolitą. Nie umniejsza to jednak wagi wiktorii króla Jana III Sobieskiego i jej znaczenia, wręcz przeciwnie. Poruszając ten aspekt chciałem bowiem zwrócić uwagę nie tyle na kwestie orężne, co na znaczenie gospodarki oraz potrzebę poważniejszych badań w tym zakresie, z akcentem na samą Muszynę i miejscowości sąsiednie.

ANEKS

APKr. Oddz. na Wawelu, Castriensia Sandecensia 137/II, s. 1181–1184.

Regestr szkód wsi Berest z 18 XII 1683 r.

Regestr szkód przez chorągiew [h]usarską¹⁶ Jaśnie Wielmożnego IchM[óś]ci Pana Podskarbiego Nadwornego¹⁷ we wsi Bereście¹⁸ do klucza muszyńskiego¹⁹ Jaśnie

¹⁵ Potwierdzone w artykule P. Wierzbicki, *Ziemia sądecka...*, s. 20.

¹⁶ Chorągiew husarska w tym okresie liczyła od 90 do 180 osób, z tym, że przeciętna liczba koni wynosiła 150 – jak podaje Wimmer i Orłowski, J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w II połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 273; *Tablice historyczne*, oprac. W. Mizerski, Warszawa 1996, s. 158; D. Orłowski, *Chocim...*, s. 34.

¹⁷ Dominik Potocki, przedtem podkomorzy halicki 1680–1683, nominowany na funkcję podskarbiego nadwornego we wrześniu 1683 r., starosta chmielnicki, zm. 14 XII 1683 r., *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy.*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992., s. 130, 195.

¹⁸ Wieś klucza muszyńskiego wymieniona w *Rejestrze poborowym województwa krakowskiego...*, s. 249.

¹⁹ Klucz muszyński obejmował 27 miejscowości wraz z miastem Muszyną, opis tegoż klucza zob. P. Rychlewski, *Zarys dziejów klucza muszyńskiego do końca XVIII stulecia*, „Almanach Sądecki” Nr 1, 2000, s. 14–23.; charakterystyka prawna S. Płaza, *Ustrój wsi i sądownictwo nad chłopami w Kluczu Muszyńskim XVI–XVIII w.* „Rocznik Sądecki” t. XXIX, s. 17–52.

Oświeconego Xiążęcia Je[go]M[os]ci biskupa krakowskiego²⁰ należącej dnia osi[e]mnastego grudnia roku przeszłego tysięcznego sześćsetnego osiemdziesiątego trzeciego poczynionych. Naprzód Basilemu sołtysowi dom zgorzał wszytek w drewnie gontami robiony żelazami, w którym było dwie izbie, jedna biała, druga piekarnia, komór dwie, na górach drugie dwie. W izbie białej pościeli dwoje na dwóch gospodarzow, cztery siekiery, dwa łańcuchy wozowe, świdrów os[ie]m. Naczynia gliniane i drewniane wszystko tamże. Beczek cztery piwnych, szafy dwie drewniane, w których szafach naczynie szklane i gliniane i nabiał wszytek. Przy tejże białej izbie w komorze strzelby trzy sztuki, bandoletow²¹ para, pistoletów para, szabel dwie w koszu siodło skurzane. Czyszowych pieniędzy, których sto szelągami jego własnych w drobnej monecie złotych sześćdziesiąt²², skrzynie ruskie trzy, w których sukien dwie laszorowych pętłakowych z cynowymi guzami, jedna podszyta baranami białymi, maśta dwie i pół fasek. W drugiej komorze kapusty beczek sześć, dwie solne, rzepy, bobu wiertel²³. W górnych komorach na budynku tymże dwie połowie żyta, a trzecia pszenica, jare, jałowca, solówki, owsa dwadzieścia wiertel, dwa stody gotowe, jeden gorzałczany, drugi piwny, piwnego wierteli ośmnaście i jarzyn, owsa gorzawiany, jęczmienia i owsa. W gumnie pszenicy kop²⁴ cztery, żyta kop dziesięć, świerzopy kopa, owsa sto dziesięć kop, siana wozów siedem. W oborze wołów para średnich, jeden siwy drugi gniady, ciele, wóz kowany jeden, dwa boże pługi, dwa sanie jezdne, dwóch wieprzow zabili, jednego karmnego drugiego chuszcza. Drugiemu Janowi sołtysowi z tejże wsi izba biała nowa pusta w tej pasza dla bydła w gumnie żyta kop dwanaście, pszenicy ośm kop, jęczmienia dwanaście kop, owsa osiemdziesiąt kop, siana wozów dziewięć. Pod izbą białą była piwnica w tej piwnicy kapusty pięć beczek zabrali mu przy tymże pogorzeniu parę pistoletów i bandolet, maśta dwie fasek, połeć mięsa, sadel dwoje, jałowice, zabili wieprza karmnego, parę wołów czerwonych wzięto przy poratowaniu z pniaków siedmiu pszczół czeladź żołnierska miód wybrali. [...] Iż te szkody w rejestrze wyżej podanym przez chorągiew [h]usarską Jaśnie Wielmożnego Je[go]M[os]ci Pana podskarbiego nadwornego przez spalenie umyślne czeladzi pomienionej chorągwi tak nam Panie Boże dopomóż i męka jego święta [...] Feria 2-da ante festum conversionis S.[ancti] Pauli Apostoli proxima A.[nno] D.[omini] 1684.

²⁰ Jan Małachowski, *Książę siewierski, biskup krakowski w latach 1681–1699*, P. Nitecki, *Biskupi kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 278–279.

²¹ Bandolet – lekka ręczna broń palna, strzelba, używana w Polsce XVII wieku, głównie przez dragonów, *Leksykon. Wojsko, wojna, broń*, pod red. M. Kamlera, Warszawa 2001, s. 29; Z. Żygulski Jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1982, s. 183, 226, 246, 248, 256, 262, 263, 286.

²² Szeląg – 1/3 grosza staropolskiego; złoty – 5 szóstaków – 10 trojaków – 30 groszy – 90 szelągów, T. Wierzbowski, *Vademecum...*, s. 221.

²³ Wiertel – miara zbożowa 1/2 kłody lub 10 garncy poznańskich, T. Wierzbowski, *Vademecum...*, s. 226.

²⁴ Kopa – 60 sztuk lub potoczna kopka, kopa do siana lub zboża.

